

[telif makale]

Kıraat İlmî Perspektifi ile Sıbtu'l-Hayyât ve el-Mübhc Adlı Eseri

Ömer ÖZBEK

dr., erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi öğretim görevlisi
{ omeroz@erciyes.edu.tr }

ERUIFD

[2014 / 1, SAYI: 18, SAYFA: 33-59]

ÖZ

Bu çalışma, genel olarak Kıraat ilmi bakış açısıyla Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî (ö. 541/1147) ve onun *el-Mübhic* adlı eserini betimlemeyi ve değerlendirmeyi hedeflemektedir. Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî hicrî V. yüzyılın son yarısı ile VI. yüzyılın (X. ve XI. yy.) ilk yarısında Bağdat'ta yaşamış önemli bir ilim adamıdır. Onun *el-Mübhic* adlı eseri kıraat alanının en önemli kaynaklarından biridir. Kıraatin tartışmasız otoritelerinden biri olan İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) bu eseri, kaleme aldığı hemen her telifinin temel kaynaklarından biri olarak kullanmıştır. Makalenin genel hedefi şöyle ifade edilebilir: Kıraat alanında önemli olan şahısların eserleri ile tanınması bu alanda çalışanlara çok önemli katkılar sağlayacaktır. Birçok kimse bu alanda yapılanları tanımakla, var olana sağlayacağı katkıya dair bir vizyon edinmiş olacaktır. Diğer taraftan klasik eserlerde yer alan bilgiler özellikle kıraat gibi bakir bir alan için çok büyük önem arz etmektedir. Bu eserlerin muhtevası kavrandığı ölçüde alan tanınacak ve bu alanın gelişimi sağlanabilecektir. Son olarak bu çalışmada kıraat alanında çok önemli bir sima olan Sıbtu'l-Hayyât ve onun *el-Mübhic* adlı eseri yalnızca tanıtılmakla kalınmayacaktır. Aynı zamanda eserin konularından hareketle alanda çalışacak olanlara temel eserlerden birinin muhtevası deskriptif bir üslupla sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kıraat, Sıbtu'l-Hayyât, el-Mübhic, Kıraat İlmî, kıraati aşere, kıraati seba.*

FROM THE SCIENCE OF QIRAAT PERSPECTIVE, SIBT AL-HAYYÂT AND HIS WORK AL-MUBHIC

ABSTRACT

This study, in general gives attention to Sibt al-Hayyat al-Baghdadi (d. 541/1147) and his work from perspective of the science of qiraat and aims to give a basic description and evaluation of that work, al-Mubhic. Sibt al-Hayyat al-Baghdadi is a significant scholar who lived in Baghdad during the last half of 5th century (Hijri) and the first half of 6th century (X and XI. centuries). His work, al-Mubhic, has been one of the very important sources of Quran recitation area. Ibn Jazari (d. 833/1429), one of the undisputed authorities in the science of recitation (qiraat), referred to this work as a main source almost in all of his works. The overall objective of the article can be expressed as follows: Recognition of such eminent persons and their works would make significant contributions to researchers in the field of recitation of Qur'an. Many researchers will gain a vision for the contribution to the present works by acknowledging what has been done in this area. On the other hand, information existing in classic works will of great importance especially for a virgin areas such as Qiraat. As long as the contents of these classical works will

recognized, the field would be known enough and consequently that field would develop. To sum up, the objective of this study it is not just to give brief description about Sibte al-Hayyat and his work, al-Mübhic; but also to present the content of the work to researchers who will work in the area of the subject matter in a descriptive manner.

Key Words: *Qiraat, Quran Recitation, Sibte al-Hayyat, al-Mubhic, Scientific Recite, recite of ashara, recite of saba.*

GİRİŞ¹

Hicrî V. yüzyılın son yarısı ile VI. yüzyılın (X. ve XI. yy.) ilk yarısında Bağdat'ta yaşamış önemli bir ilim adamı olan Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî (ö. 541/1147) ilim ve maneviyat ortamında yetişmiş, ünü ve etkisi zamanını aşmış bir şahsiyettir. Bıraktığı ondan fazla eseri çağları aşarak Sıbtu'l-Hayyât'ı günümüze taşımıştır. Eserleri arasında bazıları kıraat alanının temel eserleri arasında yer aldığı için kıraat alanında çalışma yapan hiç kimse kendisinden müstağni kalamamaktadır. Bu nedenle müellif ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar böyle önemli bir simanın tanınmasına ve Kıraat alanında temel konuların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

X. ve XI. yüzyılda müellifin bulunduğu bölge olan Bağdat çeşitli siyasi karışıklıkların ve ilmi gelişmelerin yaşandığı bir yer olmuştur. Hilafet merkezi olması, hızlıca gelişmesi ve askerlerle idarecilere yer ayrılması bu yerleşim bölgesini önemli bir ticari, siyasi, ilmi ve askeri bir merkez haline de getirmiştir.

Ancak zaman zaman bu konumu sebebiyle bölgede sıkıntılar yaşanmış ve Bağdat halk arasında çıkan karışıklıklar, Büveyhîler'in desteklediği mezhep ihtilâfları ve *ayyârların*² çalıp çırpmalarından dolayı çok ciddi zararlar görmüştür. Buna rağmen Selçukluların gelişinden itibaren yeniden şahlanan Bağdat daha büyük bir kültür, tercüme ve bilim merkezi haline gelmiştir. Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin kendisinde doğduğu, Beytü'l-Hikme vb. tercüme merkezlerinin bulunduğu şehirde ilk zamanlar camileri, sonraları halk kütüphaneleri (Dârü'l-İlim) medreseleri (Bağdat, Nizamiye ve Müstansırıyye) vb. ile büyük bir öğretim merkezi olmuştur.³ Bunların her biri ayrı ayrı incelenmekle Bağdat'ın ilmî konumu daha iyi anlaşılacaktır. Ancak biz konumuz itibarı ile daha fazla ayrıntıya girmiyoruz.

Böyle bir kültürel ortamda yetişen müellifin *el-Mübhic* adlı eseri kendi eserleri arasında da en önemli eseri sayılmaktadır. Bu eserin genel olarak Kıraat ilmi bakış açısıyla betimlenmesi ve değerlendirilmesi Sıbtu'l-Hayyât'ın ilmi

¹ Bu makale Öğr. Gör. Dr. Ömer Özbek'in, Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı danışmanlığında hazırladığı *Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî'nin el-İhtiyâr fî Kıraâtî'l-Aşr Adlı Eserinin Kıraat İlimindeki Yeri* adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

² Ayyâr: Ortaçağ İslâm dünyasında daha çok kendi çıkarları için toplum düzenini bozan zümreler hakkında bir tabir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Ayyâr", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 296.

³ Bkz. Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", *DİA*, İstanbul 1992, IV, 426-431.

seviyesi ve dönemin kültürel ortamının niteliği hakkında bilgi verecektir. Kıraat alanında otorite olan İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi âlimlerin aradan asırlar geçse de yazdıkları eserlerde bu eseri, temel kaynaklarından biri olarak kullanmış olması eserin ilmi seviyesini göstermek için zaten yeterli bir ölçüdür. Bu çalışmada önce Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî'nin hayatı ele alınacak ve ardından *el-Mübhic* adlı eseri kıraat ilmi açısından incelenecektir.

A. SIBTU'L-HAYYÂT'IN HAYATI

1. Adı, Doğum Tarihi ve Yeri, Nesebi, Künyesi ve Lakabı

el-Mübhic müellifinin tam adı “Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah Ebû Muhammed el-Bağdâdî'dir.” Tabakât ve Terceme-i hâl kitaplarının ittifakla bildirdiklerine göre Sıbtu'l-Hayyât Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed hicrî 29 Şaban 464 (miladi 21 Mayıs 1072)'de Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.⁴

Müellif kendisi de önemli bir kıraat ve nahiv âlimi olan dedesi ve hocası Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hayyat'a (ö. 499/1108) nispet edilmiştir. Annesinin babası olan bu zatın torunu olduğundan “Sıbtu'l-Hayyât” künyesiyle meşhur olmuştur. Sıbtu'l-Hayyât şeklinde olan künyesi bazı kaynaklarda “Sıbtu Ebî Mansur el-Hayyât”⁵ diye de geçmektedir. Bunun yanında, bazı eserlerde onun başka künyelerinden de bahsedilmektedir. Bunlar arasında “el-Mukri”, el-Üstadü'l-Bari", el-Kâmil, es-Sika” künyeleri en meşhur olanlarıdır.⁶ Kendisine bu şekilde künyelerin verilmesinden hem bir üstat/hoca, hem de çok kabiliyetli, salih ve güvenilir bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde Bağdat'ta kendisinden “Şeyhu'l-Ekra” diye bahsedilmekteydi. Bu lakabın ona zamanında Bağdat bölgesinde kıraat otoritesi sayılmasından ve çokları, zamanla birer kıraat âlimi olan oldukça fazla sayıda talebe yetiştirmesinden dolayı verilmiş olduğu söylenebilir. Ayrıca yaşadığı dönemde aynı zamanda “Şeyhu'n-Nuhât” lakabıyla da anılmış olması onun önemli bir Nahiv âlimi olduğunu da göstermektedir.⁷ Müellifimiz ile zaman zaman karıştırılan, kendisi kadar meşhur olmasa da, Hüseyin b. Ali Ebû Abdullah el-Mukrî el-Muhaddis (ö. 537/1143) adında kıraat

⁴ Sıbtu'l-Hayyât Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah Ebû Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mubhic fî Kıraati's-Semân* (Yazma eserden Tahkikli Neşir, Haz. Abdülaziz Nasır Sebr, Doktora tezi) İmam Muhammed Suud el-İslâmî Üniversitesi, Din İlimleri ve Arap Dili Fakültesi, Riyad 1984, s. 36.

⁵ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, s. 36; İbnü'l-İbnü'l-Kıftî Ebü'l-Hasen Ali b. Yusuf el-İbnü'l-Kıftî (ö. 646/1248), *İnbahu'r-Ruvât 'ala Enbai'n-Nühât*, (Neşr: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire 1986, II, 122.

⁶ Bazı kaynaklar buradaki “el-Mukri” lakabını O'nun nisbesi olarak vermişlerdir. Bkz. Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, s. 36; İbnü'l-Cevzî, el-Hafız Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed*, (Thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Riyad 1990, s. 639; İbnü'l-Cevzî, el-Hafız Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, (Atâ), Haydarabâd 1936, X, 122; İbnü'l-Kıftî, *İnbahu'r-Ruvât*, II, 122-123; İbnü'l-Esîr Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1991, XI, 45; İbn Kesîr Ebü'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Büyük İslam Tarihi, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul tsz, II, 222.

⁷ Cezzâr Fikrî, *Medahilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmi'l-Arab hattâ Âme 1215/1800*, Riyad 1992, II, 646-647.

âlimi ve muhaddis olan bir de ağabeyi vardır. Aynı nisbe ile İbn binti's-Şeyh Ebi Mansur el-Hayyât (Sıbtu'l-Hayyât) diye de anılan bu zatın da dedesinden kıraat okuduğu ve bir grup kimsenin kendisinden hadis rivayetinde bulunduğu nakledilmiştir.⁸ Ancak müellifimiz yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebeler ile her zaman ağabeyinin önünde olmuştur.

2. Vefat Yılı ve Yeri

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar Sıbtu'l-Hayyât'ın öldüğü yıl hakkında da tıpkı doğum yılında olduğu gibi tek bir yıl üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu yıl halife el-Muktefi'nin hilafeti dönemine rastlayan hicrî 541 (1147) yılıdır. Rabiulahir ayının muhtemelen on sekizinde kendi mescidindeki (İbn Cerde Mescidi) odasında vefat etmiştir.⁹ Kaynaklar vefat yılı ve ayı konusunda birleşmiş olsalar da bu ayın hangi gününde vefat ettiği hakkında müttelik değildirler. Kimisi on yedisi derken kimi yirmi biri, kimi de yirmi iki ve yirmi dördü şeklinde bilgi vermişler, bu nedenle tam bir ittifak sağlayamamışlardır.

Tarihçi İbnü'l-Esir, Sıbtu'l-Hayyât'ın vefatı ile ilgili olarak “Şeyh Ebû Mansûr'un kızından torunu olan Abdullah b. Ali b. Ahmed Ebû Muhammed el-Mukri bu sene (541/1147) Rabiulahir ayında öldü. 464 (1071) yılı Şaban ayında doğmuştu. Kurrâ, nahivci ve muhaddis idi. Kıraate dair eserleri vardı”¹⁰ bilgisini kaydetmiştir.

Cenazesi Saray Camisi'ne götürülmüş ve orada cenaze namazı kılınmıştır. Namazını Şeyh Abdülkahir el-Cilî (ö. 561/1165) kıldırmıştır. Naaşı dedesi Ebû Mansûr el-Hayyât'ın yanına, Ahmed b. Hanbel'in kemeri ile birlikte defnedilmiştir.¹¹

3. Eğitimi

Sıbtu'l-Hayyât Ebû Muhammed Abdullah b. Ali ilk Kur'an eğitimini, çok küçük yaşta dedesinden almıştır. O dedesi vefat edinceye dek dedesinden, ileri yaşlarına kadar da diğer hocalarından Kur'an ve Kıraat okumaya devam etti. Ayrıca ilim yuvası sayılan bir ailede yaşamının verdiği motive ve gayretle, çok farklı ilim adamlarından hadis, nahiv ve kıraat dersleri aldı. Kısa sürede Kur'an'ı farklı rivayetleriyle okuyarak *hafız-ı kurrâ* olmuştu. Lügat ve Nahiv ilmini iyi bilmekteydi.¹² Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İbn Neccâr onun Ebü'l-Kerem b. Fahir (ö. 505/1111)'den edeb okumuş olduğunu ve yirmi yıl kadar, bu zat ile Arapça eserler okumaya devam ettiğini söylemiştir.¹³ Zehebî'nin belirttiğine göre 487/1094 yılında nahiv ve Kıraat alanında ders verecek ve İbn Cerde Mescidi'nde

⁸ Ebû Cenâh Sâhib Cafer; "el-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali", *Mevsû'atu A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Üdebâ el-Arabî'l-Müslimîn*, VIII, Beyrut 2005, VIII, 616.

⁹ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 618.

¹⁰ İbnü'l-Esir, *El Kâmil fi't-Tarih*, XI, 109-110.

¹¹ Rûmî, Şihâbuddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevî (ö. 626/1228), *Mu'cemu'l-Üdebâ, (İrşâdü'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*, (Thk. İhsan Abbâs), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1993, IV, 1541.

¹² Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1540.

¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6.

imamlık yapacak derecede yetişmiş bulunuyordu.¹⁴ Yirmi yaşında bu seviyeye gelmiş olması onun genel ilmî seviyesinin ne kadar engin olduğunun da bir göstergesidir.

Sıbtu'l-Hayyat hocalarından Kur'an İlimleri, Hadis, Arapça (Nahiv ve lügat) gibi ilimler almış ve aldığı bu ilimleri talebelerine öğretmekle nesline aktarmış ve bu ilimlerin taşıyıcısı olmuştur. Böylelikle Kiraat, Hadis ve Nahiv alanında yetiştirdiği talebeleriyle, verdiği dersler ve eserleriyle canlı bir ilmî hayat geçirmiş ve İslam dünyasında ilmî yönden önemli bir yere sahip olmuştur.

İlme kendini bütünüyle vakfetmiş olduğundan muasırları ve yaşlıları arasında kendisine yüksek bir değer verilmiş, etrafında ilim halkaları oluşturulmuştur. Onun devamı olan ilmî gelenekte nice tarihçi, kurra, nahivci ve muhaddis yetişmiştir.¹⁵

Yalnızca okuttuğu talebeleri değil ayrıca halk da kendisinden çokça istifade etmiş, büyük âlimlerden başka avamdan diğer nice kimseler ondan Kur'an, Arapça ve Hadis öğrenmişlerdir.¹⁶ Bu onun ilmiyle ve gayretiyle halkın içinde olduğunun da bir göstergesidir.

Bu durumu kaydeden Zehebî'nin bildirdiğine göre, birçok kimse kendisinden hadis tahriç etmiş, sayılamayacak kadar fazla topluluklar ondan Kur'an'ı hatmetmişti. Şiire de mahareti vardı. Kur'an, Kur'an ilimleri ve Garibü'l-Kur'an hakkında eserler vücuda getirmişti. Kiraate dair bir takım muhalif görüşleri olmuş, bu görüşleri şaz kabul edilip eleştirilince bunlardan dönmüştür.¹⁷ Bu onun hatasından dönen erdemli bir kişiliğe sahip olduğunun önemli bir kanıtıdır. Şayet bu bir kusur sayılacaksa bilinmelidir ki; "Hatasından dönen kimse hiç hata işlememiş gibidir."

İlim konusundaki otoritesi, doğruya olan iştiağı ve sürekli ilmî gayreti ile o çokça övülmüş ve değeri hep yükseklerde tutulmuştur. Ondan bahsedenler onu Üstadü'l-Bari', Bağdat karilerinin hocası ve zamanının kıraat âlimlerinin reisi, ilim ve uygulama yönünden kendilerine gelen biricik reisü'l-kurra, tecvidi en iyi bilen, uygulayan ve çerçevesini belirleyen biri olarak nitelemişlerdir. Yine onun "Lugat ve nahivde imam", aynı zamanda "Arap dil âlimlerinin büyüklerinden" olduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Arap dili alanında donanımlı olmak kıraat alanı için çok önemli bir artıdır.

4. Hocaları

Sıbtu'l-Hayyât'ın kendilerinden ders aldığı kaynaklarca tespit edilmiş ve hocası olarak özellikle belirtilmese de başka vesilelerle adları zikredilmiş yirmiden fazla hocası vardır.

Müellif, ilk hocası ve dedesi olan Ebû Mansûr el-Hayyât el-Bağdâdî (ö. 499/1106)'den ilk Kur'an ve kıraat eğitimi ile Nahiv ilmini almıştır. Çokça hadis

¹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XX, 130.

¹⁵ Bkz. Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 616.

¹⁶ Bkz. Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617.

¹⁷ Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1540.

¹⁸ Bkz. Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617.

rivayet etmiş olan Ebû Mansûr el-Hayyât'ın *el-Muhezzeb fî'l-Kıraât* adında bir de eseri vardır.¹⁹ Onun "*Müsnedi Hamîdî*" adında bir eseri Ebû Tahir Abdulgaffar b. Muhammed b. Cafer'den rivayet ettiği zikredilmiştir. Hicrî 401 (1011)'de doğmuş ve doksan sekiz yaşında iken Muharrem ayının on altısında 499 (1106) yılında vefat etmiştir.²⁰ Hadis ilmini de başka hocaları ile birlikte ilk bu zattan alan müellife dedesi, hadis metinlerini ezberletmiştir. Zehebî, Ebû Mansûr'un hadis rivayet ettiğinde ve Kur'an öğretirken metni olduğu gibi naklettiğini, kendisinden hiçbir söz katmadığını ve tefsir dahi yapmadığını ifade etmiştir.²¹

Ebû Neccâr et-*Târîh* adlı eserinde, müellifin bu hocasından Kur'an okuyanların sayısının yetmiş bine ulaştığını zikretmiştir. Ebû Mansûr b. Hayrûn onun cenazesi kadar kalabalık bir cenaze daha görmedim demiştir. Selefi ise onun cenazesinde talebelerinden oluşan hafızlar kabrin başında tam ikiyüz yirmi bir hatim indirdiler demiştir.²² Müellifimiz Kıraate dair yazmış olduğu eserlerinde dedesinden oldukça fazla miktarda nakillerde bulunmuştur.²³

Sıbtu'l-Hayyât, Ebu'l-Hâtib b. Cerrâh Ali b. Abdurrahman el-Bağdâdî (ö. 497/1104)'den, dedesinin ardından kıraat okumaya devam etmiştir.²⁴ Bu zat çok fazla sayıda kimseye de Kur'an ve kıraat okutmuştur.²⁵

Âlim ve fazıl bir zat olan Ebû Tahir b. Sevvâr Ahmet b. Ali el-Bağdâdî (ö. 496/1103) isimli hocasından Kıraat ilmi okuyan²⁶ Sıbtu'l-Hayyât Tahir b. Sevvâr'dan aldığı kıraatten eserlerinde çokça rivayetlerde bulunmuştur. Diğer bir hocası olan Ebu'l-'İzz el-Kalânîsî ile birlikte dedesi Muhammed b. Ali el-Hayyât müellifimizin kendilerinden en fazla nakillerde bulunduğu hocaları arasında yer almaktadır.²⁷

¹⁹ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* XVII, 96; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IXX, 222; Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Osman (ö. 748/1374); *Ma'rîfetü'l-Kurrâil-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997, s. 457; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1351/1932, II, 74; Zirikli Hayruddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dimeşki, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi'l-Melâyin, 15. Baskı, Ayar 2002, V, 206.

²⁰ İbn Nukta, Muhammed b. Abdulğani b. Ebi Bekir b. Şücâ' Mu'înüddin Ebubekir el-Hanbelî el-Bağdâdî (ö. 629/1231), *et-Takyîd li Ma'rîfeti Ruvâtis-Süneni ve'l-Mesânîd*, (Thk.: Kemal Yusuf el-Hût), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1988, s. 54.

²¹ Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748/1374), *Tezkiratü'l-Huffâz*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1998, II, 3.

²² Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, 255.

²³ Sıbtu'l-Hayyât Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmet el-Bağdâdî (ö. 541/1147), *Kitâbü'l-İhtiyâr fî'htilâfi'l-Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma, Köprülü 10, İstanbul tsz.vr. 37b. Bundan sonra bu şekilde varak no ile vereceğimiz dipnotlara ait eser *Kitâbü'l-İhtiyâr*'in bu Süleymaniye Yazma Nüshası'dır.

²⁴ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 616.

²⁵ Abdülmelik el-Ensârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Evsî el-Merâkişî (ö. 703/1303), *es-Seferu'l-Hâmis min Kitâbi'z-Zeyl ve't-Tekmileti li Kitâbi'l-Mevsûl ve's-Sıla*, (Thk. İhsan Abbas), Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1965, II, 578.

²⁶ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617.

²⁷ Sıbtu'l-Hayyât, *Kitâbü'l-İhtiyâr*, 37b.

Ebû Tahir b. Sevvâr'ın hadis yönü de vardır. Sıbtu'l-Hayyât'ın ondan hadis aldığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak çok fazla kimsenin ondan hadis aldığı ifade edilmiştir.²⁸ Kıraatte çok mahir İbn Sevvâr'dan kıraat okumuş olması müellifimizin kıraatinin değerini yükseltmiştir.

Sıbtu'l-Hayyât'ın kıraat okuduğu zatlar arasında Yahya b. Ahmed es-Sîbî²⁹ (ö. 490/1097) de bulunmaktadır. Kur'an'ı tecvid üzere okuyan muhakkik bir âlim bu zat, doksan bir yaşında uzun bir ömür yaşamış ve halkın çoğu kendisinden Kur'an okumuş ve hatmetmiştir.³⁰

Sıbtu'l-Hayyât'ın bir diğer kıraat hocası, Ebu'l-İzz el-Kalânîsi (ö. 521/1128)dir.³¹ Kendisi Irak havarisinin kıraatte üstadı idi. Sıbtu'l-Hayyât bu zattan da eserlerinde oldukça fazla nakillerde bulunmuştur. Müellifimiz gibi ondan kıraat ilmi alan çok sayıda ulema kıraat âlimi denilebilecek ulema vardır. Hafız Ebü'l-Alâ ondan kıraat okumuş ve bunu “*el-Kırââtü'l-Aşr*” adlı kitabında zikretmiştir.³² Onun hadis alanındaki bilgisi de oldukça fazla idi. Birçok kimse hadis rivayet ederken onu râviler arasında zikretmiştir. İbn Mâkûlâ “*el-İkmâl*” adlı kitabında Ebu'l-İzz el-Kalânîsi'nin hadis hakkındaki durumunu anlatırken “Ebû Ömer el-Hâşim'den Ebû Davut'un Süneni'nin yarısını ya da daha fazlasını nakletti”³³ demiştir. Müellifimizin bu zattan hadis okumuş olması da muhtemeldir.

Sıbtu'l-Hayyât'ın kendisinden kıraat aldığı hocaları arasında kendisi bir kıraat âlimi olan Ebu'l-Berakât el-Vekîl (ö. 499/1106) de anılmıştır.³⁴

Sıbtu'l-Hayyât'ın kendisinden küçük yaşta iken hadis aldığı hocalarından biri Ebü'l-Hüseyn en-Nakkûr (ö. 470/1078)'dur.³⁵ Sıbtu'l-Hayyât Hadis rivayet ettiğinde genellikle bu hocasının ismini zikretmiştir. Müellifimiz gibi ondan hadis alan çok fazla kimse vardır.³⁶ Ebü'l-Hüseyn en-Nakkûr “*Menakibü'l-İmâm Ahmed*” adlı eserde altıncı tabaka arasında zikredilen Ebû Sa'd el-Mübârek'in

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, Ebubekir Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed Mehdî (ö. 463/1070); *Tarihu Bağdat*, (Dirâse ve Thk.: Mustafa Abdulkadir Ata), Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997, XV, 233.

²⁹ Sîb hakkında Zehebî şu bilgileri verir: Bu “Sîb” kasabasına yapılan bir nispettir. İbn Hebire Sarayı'nın yakınlarında bir kasabanın adıdır. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XX, 131. Kitapta bu bilgi sayfadaki 2 nolu dipnotta verilmiştir.

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 365; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIX, 98-99; Ayrıca bkz. Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 247; İbnü'l-İmâd Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şüzürâtü'z-Zeheb*, (Thk. Abdülkâdir el-Arnaût ve Mahmûd el-Arnaût), Beyrut 1995, III, 396.

³¹ Ebû Cenâh, “el-Hayyât”, *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617.

³² Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*, XV, 57; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl fi Rafil-İrtiyâb 'ani'l-Mü'telif*, I, 592.

³³ İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl fi Rafil-İrtiyâb 'ani'l-Mü'telif*, III, 68.

³⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 223.

³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*, V, 146; Ebû Cenâh, “el-Hayyât”, *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617.

³⁶ Bu zatlar için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*, V, 146; XI, 179; XIV, 379; XV, 27, 28, 41, 56, 70, 126.

hadis aldığı kimseler arasında zikredilmiştir.³⁷ Bu hocası talebelerinin çoğuna bütün rivayetleri okutarak tümünden icazet vermesi ile bilinmektedir.³⁸

Müellifimizin Nahiv hocası İbn Debbâs adıyla meşhur olan Ebu'l-Kerim Mubarek b. Fahir b. Muhammed b. Yakup en-Nahvî el-Lugavî el-Bağdâdî (ö. 505/1112) zamanında önemli bir nahiv ve dil âlimi idi. Hocaların hocası (Şeyhu'l-İmâm) İbn Fahir'in *Musannefât*'i mevcuttur.³⁹ Sıbtu'l-Hayyât Arap dili ve edebiyatına dair ilmini büyük ölçüde bu zattan almıştır. Usta bir biçimde tam hakkını vererek İbn Debbâs'tan yirmi yıl süreyle bu ilmi almış olan müellifimiz bu süre zarfında onunla Sibeveyh'in "*Kitâb*"ı ile Sîrâfî'nin bu kitaba yazmış olduğu şerhi, İbn Muberrred'in "*el-Muktadab*", İbn Serrâc'ın "*el-Usûl*"ü ve İbn Cinnî'nin "*el-Muhteseb*"inden oluşan birçok eseri okumuştur.⁴⁰ Kaynaklar İbn Debbâs'ın Bağdat'ta hicri 505 (1112) yılının Zilkade ayında vefat ettiğini haber vermektedir.⁴¹ Sıbtu'l-Hayyât'ın Arapça Nahiv ve lügat ilimlerinde zamanının otoritesi olan bu hocasından uzun süre Arapça okumuş olması, onu bu ilmin zirvesine taşımıştır. Kendisi bu nedenle Nahiv alanında da üstat sayılmıştır.

Sıbtu'l-Hayyât dedesinden sonra Kur'an'ı Ali b. Mubarek b. Alî b. el-Fa'ûs Ebi'l-Hasen el-Bağdâdî (ö. 521/1128)'den okumuştur.⁴² Bu zat Fakîh, Muhaddis, zâhit ve âbid biri idi.⁴³ Kendisinden çok fazla kimse hadis rivayet etmiştir.⁴⁴ Yetmiş yaşlarında iken vefat etmiştir.⁴⁵

Sıbtu'l-Hayyât'ın kıraat okuduğu bir diğer hocası da kıraatte derin ilmi olan Ebu'l-Me'âlî Sabit b. Büндâr el-Bakkâl (ö. 498/1105)'dir. Bu hocası hicri 498 (1105) senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.⁴⁶ Beyhâkî'nin hocaları hakkında telif edilmiş bir eserde onun (Sabit b. Büндâr), Ebubekir Ahmet b. Galip el-Havârezmî'den ders

³⁷ İbnü'l- Cevzî, *Menâkibü'l-İmâm Ahmed*, s. 702.

³⁸ Bkz. es-Sem'ânî Ebû Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *et-Tahbîr fî'l-Mu'cemi'l-Kebîr*, (Thk.: Münire Naci Salim, Riasetü Divani'l-Evkâf, Bağdat 1975, I, 395.

³⁹ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 616; Kemâleddin Enbârî, *Nüzhetü'l-Etîbbâ'*, (Neşr: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Kahire 1386/1967, s. 382; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIV, 255.

⁴⁰ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 616; Enbârî, *Nüzhetü'l-Elbâ'*, s. 402; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XX, 133.

⁴¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIV, 255. Hayatı için ayrıca bkz. İbnü'l- Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 154; Ebû Abdillâh Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Üdebâ'*, Dâru'l-Fikr, Kahire 1980, XVII, 54; İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406), *el-İber*, Beyrut tsz, III, 356; İbn Tağrîberdî Ebu'l-Mehâsîn Cemaleddin Yusuf b. Tağrîberdî Yaşbüğavî ez-Zâhirî (ö. 813/1411), *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, (Thk.: Muhammed Hüseyin Şemseddin), (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), Beyrut 1413/1992, V, 195; İbnü'l-İmâd, *Şüzüratü'z-Zeheb*, III, 412.

⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, V, 5.

⁴³ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 616; İbnü'l- Cevzî, *el-Muntazam*, X, 7; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IXX, 521.

⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*, XV, 33, 40; İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah (ö. 571/1175), *Tarihu Dimeşk*, (Thk.: Amr b. Gurâmetu'l-Amravî), Daru'l-Fikr, Dimeşk 1995, XXX, 166, 183, 192, 196.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IXX, 521.

⁴⁶ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 616.

aldığı ve kendisinden rivayetlerde bulunduğu ifade edilmiştir.⁴⁷ Târîhu İrbîl adlı eserde onun Ebu'l-Arab denilen bir şahıstan hadis aldığı geçmektedir.⁴⁸ Kendisi Sıbtu'l-Hayyât'ın yanı sıra Ebubekir el-Kasrî el-Mukrî (ö. 547/1152) adlı müfessir ve Kiraat âlimi olan bir zatın da hocası olmuştur.⁴⁹

Sıbtu'l-Hayyât'ın kendilerinden ilim aldığı diğer hocalarına gelince; Hadis ilmini yukarıda ismi sayılanlar dışında Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Ukberî, Rizgullah et-Temîmî, bir imam, mukri', fakih, lügat (dil) âlimi ve aynı zamanda bir müfessir olan Tırâd b. Muhamed b. Ali el-Kuraşî, el-Hâşimî ez-Zeynebî (ö. 491/1098), bir mukri' ve muhaddis olan Ebi'l-Hattâb Nasr b. Ahmed b. Abdullah el-Betîr el-Bağdâdî el-Bezzâz (ö. 494/1101) ve diğer başkalarından okumuş ve nakletmiştir.

Kiraat ilmini, dedesi ve diğer ismi geçen hocalarından başka ayrıca Ebu'l-Hattâb b. el-Cerrâh, Ebü'l-Ganâim Muhamed b. Ali el-Kûfî, Übey en-Nersî (ö. 510/1117) ve İbn Bidrân el-Hulvânî Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (ö. 507/1114)'den almıştır.

Son olarak zikredeceğimiz hocası Abdülkahir b. Abdüsselam b. Ali eş-Şerîf Ebü'l-Fadl el-Abbâsî (ö. 493/1100)'dir. Bu zat makalemize konu ettiğimiz *el-Mübhic* adlı eserin manevi müellifidir. Çünkü daha sonra açıklayacağımız gibi Sıbtu'l-Hayyât *el-Mübhic* adlı eserini, bu hocasından okuduğu kiraate dair aldığı notlardan oluşturmuş, başka hocalarından okuduğu kiraati esere karıştırmamıştır.

Bu zat Mekke'nin nakîbidir. Kiraatte âlim, zamanında imamlık yapmış, kiraat okutmuş, zabtı kuvvetli, güvenilir bir muhakkik âlimdir. Kiraat rivayetlerinin çoğunu Übey Abdullah Muhammed b. el-Hüseyn b. Azer Behrâm el-Kârzînî'ye okumuştur. Zamanında arkadaşları arasında en uzun yaşayan kimse idi. Mekke'de Haşimîlerin nakibi oldu. Bağdat'a Nizamiye Medresesi'ne gelince orada yerleştiği rivayet edilmiştir.

Ebü'l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Attâf onun Şerîf olduğunu söylemiştir. Eşrâfın takip ettiği yolu en güzel şekilde takip etmiş, din, akıl ve donanım bakımından çok önde olmuştur. İbnü'l-Cezerî, "Şeyh Ebû Muhammed Sıbtu'l-Hayyât, Karzîni'den gelen tüm rivayetleri ona okudu ve ondan okuduğu tüm rivayetleri bir araya toplayarak *Kitâbü'l-Mübhic*'i telif etti" demiştir.

Hicrî 493 (1100) yılının Cemâzelahir ayında bir Cuma günü vefat ettiği rivayet edilmiştir.⁵⁰

⁴⁷ Mahmud b. Abdülfettâh en-Nehhâl, *İthâfî'l-Mürtakî bi Terâcimi Şüyûhu'l-Beyhakî*, Dâru'l-Meyman li'n-Neşr ve't-Tevzî', (Mustafa Abîd tarafından sunulmuş, Ferîku'l-İlmî li meşrû'î mesu'ti Câmî'ussünne'de zabt ve tetkik edilmiştir.), 1. Baskı, Riyat 2008, s. 81.

⁴⁸ İbnü'l-Müstevfî, el-Mubârek b. Ahmed b. el-Mubarek b. Mevhûb el-Lahmî el-İrbîlî (ö. 637/1239), *Târîhu İrbîl*, (Thk.: Sâmi b. Seyyid Hummâs es-Sakkâr), Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, Irak 1980, I, 212.

⁴⁹ Selahattin Halil b. Eybek b. Abdullah es-Safedî (ö. 764/1362), *El-Vâfi bi'l-Vefâyât*, (Thk.: Tahir el-Arnâvut, Türkî Mustafa), Dâru İhyâi't-Turâb, Beyrut 2000, V, 46.

⁵⁰ Bkz. Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, s. 361-362; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 399; Sıbtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, I, 42.

Sıbtu'l-Hayyât'ın ismini sayamadığımız daha başka hocaları da bulunmaktadır.⁵¹

4. Talebeleri

Onun yetiştirdiği talebeler, içlerinden, kıraat ilminin nakledilmesine hizmet eden önemli ilim adamları çıkan önemli kimselerdir. Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî, daha genç yaşta kendisi yetişmiş sonrasında hemen talebe yetiştirmeye başlamıştır. İbn Cerde mescidinde imamlık yaparken çok fazla sayıda kimse ondan Kur'an, Kıraat, Hadis, Lügat ve Nahiv dersleri almışlardır.

Hadis alanında yetiştirdiği talebeler: İbnü Asâkir, Sem'ânî, İbnü'l-Cevzî, Yahya b. Tahir, Mahmud b. ed-Dârîc, İsmail b. İbrahim es-Sîbî, Abdullah b. el-Mubarek b. Sükeyne, Abdülaziz b. Menina, Ebü'l-Yümni el-Kindî. Ayrıca bu alanda tamamen yetişmiş olmasa da başka ilim ehli ve halktan birçokları kendisinden hadis almıştır.

Kıraat alanında yetiştirdiği talebeler: Şihâb Muhammed b. Yusuf el-Gaznevî, Ebü'l-Feth Nasrullah b. el-Keyyâl, Salih b. Ali es-Sarsarî, et-Tâc el-Kindî, Abdulvahid b. Sultan, Mubarek b. Mubarek b. Züreyk el-Haddâd, Muhammed b. Muhammed b. Harun el-Haliy b. el-Kâli, Hamza b. el-Kubbeyti, İbn Sükeyne ve Zahir b. Rüstem.⁵² Herbiri birer kâri olarak yetişmemiş olsada başka kimseler de ondan Kuran ve kıraat dersi almışlardır.

İbnü'n-Neccâr Sıbtu'l-Hayyât'ın *el-Mübhic* adlı eserini, Ebû Ahmet b. Sükeyne ile beraber kendisinden okuduğunu söylemiştir.⁵³ Ondan başka talebeleri de bu eseri ondan sonra Medreselerde okutmaya devam etmişlerdir.

5. Ahlak ve Şahsiyeti

Ahlak bakımından etrafındakilere bir model olabilecek müstesna bir edebe sahip olan Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî mütevazı, mihrapta tilavet ve kıraati güzel, özellikle Ramazan gecelerinde daha bir tatlı,⁵⁴ insanların kendisini dinlemek için etrafında toplandığı, faziletli ve örnek bir âlim idi.

Gençliğinde güzel Kur'an okurdu. Yaşlandığında sesi ve nağmesi çok daha güzel olmuştu. Zarif, şık, yakışıklı ve temiz giyimliydi. İster avam isterse havastan olsun halk ile hüsnü muaşeretini vardı.⁵⁵ Halktan her kesime mensup insanlar onu dinlemeye onun mescidine gelirlerdi. Şahsiyeti benzeri az bulunur bir nitelikteydi. Ayrıca sağlam bir dini hayatı vardı.

6. Eserleri

Telif ettiği eserlerin çoğu özellikle kıraat alanındadır. Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî'nin bu eserleri okuyanın çok fazla haz duyacağı, oldukça yaygın ve hem

⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6; Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 617; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVIII, 51; Zehebî, *Marifetü'l-Kurrâ'*, 491, İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihaye*, I, 434.

⁵² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6.

⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6.

⁵⁴ Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1540.

⁵⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6; Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1541.

kendi zamanında hem de sonrasında bu ilimle uğraşan herkesçe bilinen eserlerdir.⁵⁶ Daha kendisi hayatta iken eserleri kiraat âlimlerince okunmaya ve okutulmaya başlanmış bu durum kendisinin vefatından sonra da devam ede gelmiştir. Bazı eserleri kendinden sonra kiraat alanında telif edilmiş ve önemli birer başvuru eseri olan nicelerine kaynaklık etmiştir. Örneğin İbnü'l- Cevzî *en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-Aşr*'ında ve *Gayetü'n-Nihâye*'sinde onun eserlerinden istifade etmiş ve kendisinden övgüyle söz etmiştir.⁵⁷ Onun istifade ettiği bu ikisinden başka eserleri de vardır. Başkaları da onun eserlerinden faydalanmaktan müstağni kalamamıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla onun kaynaklarda geçen on bir kadar eseri vardır. Ayrıca kaynakların hemen hepsi bu eserlerinden başka diğerleri de olduğunu ittifakla belirtmişlerdir. Bu eserler şunlardır:

Kitabü'l-Kifâye, *Kasidetü'l-Müncide fî'l-Kırâât*, *Kitâbü'r-Ravda*, *Kitâbü'l-Îcâz fî's-Seb'a*, *Kitâbü'l-Müeyyide li's-Seb'a*, *Kitâbü'l-Muvaddiha fî'l-Aşera*, *Îradetü't-Tâlib* ve *Îfâdetü'l-Vehhab*,⁵⁸ *eş-Şemsü'l-Münîr*, *Kitâbü'l-İhtiyâr*, *Kitâbü't-Tabsira*, Aşağıda kendisinin tanıtımını yapmış olduğumuz *el-Mübhic fî Kırââtî's-Semân* ile sayı on bire ulaşmaktadır.⁵⁹

a. Kitabü'l-Kifâye

Altı adet kiraatten bahseden bu eser *el-Kifâye fî'l-Kırââtî's-Sit* adını taşır. Eser Sıbtu'l-Hayyât'ın hocası Şeyh Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. Ahmed b. Ömer et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 531/1136)'den okuduğu altı kiraate dair tutmuş olduğu notlardan oluşmaktadır.⁶⁰

b. Kasidetü'l-Müncide fî'l-Kırâât

Adından da anlaşıldığı üzere kiraati aşereye dair kaside türünde bir eserdir. Bu eserin nazım hali *Îradetü't-Tâlib* adlı eseridir. Bu kitabını kaside halinde yeniden düzenleyerek yazmakla şiir halindeki bu eseri vücuda getirmiştir. İbnü'l-Cevzî bu kasideden istifade etmiştir. Kiraate dair kaside türünde eser vermesi müellifimizin şiir yönünü de gözler önüne sermektedir.

c. Kitâbü'r-Ravda

Müellifin farklı kiraatlerle ilgili bir eseridir.

d. Kitâbü'l-Îcâz fî's-Seb'a

İbnü'l-Cezerî'nin meşhur *en-Neşr* adlı eserinin kaynakları arasında yer alan *el-Îcâz* adlı bu eser yedi kiraat hakkında telif edilmiştir. Konuları arasında kiraati seba imamlarının isnatları, bazı konulardaki ihtilafları vb. bulunmaktadır.

⁵⁶ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 618.

⁵⁷ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 618.

⁵⁸ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 618-619.

⁵⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 275.

⁶⁰ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 619.

e. Kitâbü'l-Müeyyide li's-Seb'a

Müellifin bir eğitim materyali olarak hazırladığı *el-Müeyyide li's-Seb'a* Yedi Kıraati baştan sonra ele aldığı kaside türünde bir eserdir.

f. Kitâbü'l-Muvaddiha fi'l-Aşera

Kıraati sebaya dair olan bir önceki eserden sonra onunda içinde olduğu, seb'a'nın devamı mahiyetinde olan *el-Muvaddiha fi'l-Aşere*" adlı bu eser on kıraate dair kaside türünde telif edilmiştir.

g. Kitâbü't-Tabsira

et-Tabsira, Tabsiratü'l-Mübtedi ve Tezkiratü'l-Müntehi fi'l-Kırâât gibi adlarla anılmış olan bu eser kıraat alanında yazılmış olan kapsamlı eserlerden biridir. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'ini hazırlarken bu eserden müstağni kalamamıştır. Bu eser diğer birçok eseri gibi *en-Neşr*'in de kaynakları arasında bulunmaktadır.⁶¹

h. eş-Şemsü'l-Münîre

Kaynaklarda bu eserin, adından başka bir bilgiye rastlanamamıştır.

i. İradetü't-Tâlib ve İfâdetü'l-Vehhâb

Sıbtu'l-Hayyât'ın bu eseri *Kasidetü'l-Müncide*'nin ferşü'l-hurufu olarak nitelenen uzun bir kasidedir. İsmail el-Bağdâdî eserden bahsederken kıraatler hakkında olduğunu ifade etmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da kıraatlerin usulüne dair bilginin *Kaside-i Müncide*'de; ferşe dair bilginin de bu eserde olduğu geçmektedir. Eser ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inin kaynakları arasında yer almaktadır.⁶²

j. Kitâbü'l-İhtiyâr

Bu eser Sıbtu'l-Hayyât'ın üzerinde çalıştığımız *el-Mübhic* adlı eserinden önce kaleme aldığı önemli eserlerinden biridir. Eserin en önemli özelliği müellifin kendilerinden kıraat aldığı hocalarından önce kıraati aşere imamlarına kadar, daha sonra da Hz. Peygambere kadar olan isnatları içermesidir. Eserde bundan başka idğam ve izhar, hemze, imale ve tefhîm, harekenin revm ve işmâm ile okunması, râ'lar ve mim'lerin durumunun açıklanması gibi konular ele alınmış, eserin sonunda ferşülhuruf Fatiha'dan başlanmak suretiyle Nâs suresine kadar verilmiştir. Adından da anlaşıldığı üzere on kıraat imamının ihtilaflarından müellifin kendi seçtiği ihtilafları konu edinmekte olan eser tekbir bölümü ile tamamlanmıştır.⁶³

k. el-Mübhic fi Kıraâti's-Semân

Bu eser müellifin çalışmamızın konusu olan eseri olduğundan hakkında geniş bilgi ve eserin tanıtımı aşağıda genişçe bulunmaktadır. Sıbtu'l-Hayyât'ın eserleri arasında en meşhur eserinin bu olduğu dile getirilmiştir.

⁶¹ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 619.

⁶² Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 619; Hacı Halife, *Keşfü'z-Zunûn*, 52.

⁶³ Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Özbek, *Sıbtu'l-Hayyât'ın El-İhtiyâr Fî Kıraâti'l-Aşr Adlı Eserinin Kıraat İlmi'ndeki Yeri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dnş. Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı), EÜSBE, Kayseri 2015.

7. Âlimlerin Sıbtu'l-Hayyât Hakkında Söyledikleri Sözler

Bir âlim eserleriyle ve yetiştirdiği talebeleri ile bilinir. Bir alanda ilim sahibi olan kimsenin o ilimdeki yeri ayrıca o ilme verdiği hizmetten ve o ilim alanında söz sahibi olan başka âlimlerin o kimse hakkında söylediği sözlerden de anlaşılır. Bu sözler lehte olabileceği gibi aleyhte de olabilir. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda müellifimiz Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî hakkında söz söyleyenler içinde hakkında olumsuz bir yargıda bulunan ya da dolaylı da olsa bunu ifade eden kimseye rastlamadık. Birçoklarının ona talebe olmakla bile övünmüş olması, eserlerinde ondan hep övgüyle bahsetmesinin müellifimizin değeri hakkında bir kanaat oluşturacağını düşünmekteyiz.

“O benim hocamın hocasıydı”⁶⁴ diye öğünmüş olan Şihâbuddin er-Rûmî onun hayatından hayranlıkla bahsetmiştir.

Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî'nin kendisi ile ilgili olarak söylediği “İrakta benden ya da dedemden Kur'an kıraati okumamış bir tek kârî' bile yoktur desem sanırım yanılmamış olurum.” sözünü nakleden Şeyh Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî bu sözü nakletmekle onu onaylamıştır.⁶⁵ Ayrıca bu ifade “onu farklı bir şekilde övmek” yerine “onu söylemiş olduğu söz ile tanıtmak” olarak da nitelenebilir.

Hakkında “İbn Cerde mescidinde elli beş sene imamlık yaptı. Ondan daha güzel ve tatlı seslisi asla duyulmadı”⁶⁶ denilmesi onun yaptığı işte ne kadar mahir ve talebeleri ile halk katında ne kadar sevilen ve sayılan biri olduğu hakkında bir fikir vermektedir.

“Birçok kimsenin cenazesinin teşyîne şahit oldum. Onun cenazesinden daha kalabalık bir topluluk görmedim. Cenazeden dolayı yollar kapanmıştı”⁶⁷ diyen Şeyh Ebu'l-Ferec ona olan hayranlığını bu sözleri ile ifade etmiştir.

“Kur'an okuyan hiç kimsede ondan daha güzel bir ses işitmedim. Eda bakımından ileri yaşlarında bile ondan daha güzeli yoktu”⁶⁸ sözüyle İbnü'l-Cevzî sesindeki letafeti dile getirmiştir. Yine İbnü'l-Cevzî “Kıraatler hakkında eserler vücuda getirdi ve kasideler yazdı”⁶⁹ sözünde onun telif ettiği eserlere dikkat çekmiştir.

İbn Neccâr onun Ebü'l-Kerem b. Fahir (ö. 505/1111)'den edeb okuduğunu ve yirmi yıl kadar bu zat ile Arapça eserler okumaya devam ettiğini⁷⁰ söylemiştir.

⁶⁴ Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1540.

⁶⁵ Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1540.

⁶⁶ Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1540.

⁶⁷ Rûmî, Şihâbuddin, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, IV, 1541; Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Osman (ö. 748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, (Thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Naim), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, XV, 6.

⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6.

⁶⁹ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû'atu A'lâm*, VIII, 618; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVIII, 51.

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 6.

“Kendisinden sonra ilimde onun benzeri gelmemiştir”⁷¹ sözüyle onu mübalağalı bir şekilde yüceltenler olmuştur. Bu sözün sahibi kendisi de kıymetli bir ilim adamı olan Ahmed b. Salih’tir.

Sıbtu'l-Hayyât’ı çeşitli yönleri ile eserinde tanıtan Abdullah b. Cerîr el-Kuraşî “Harb kapısında dedesi Ebû Mansur el-Hayyât’ın yanına İmam Ahmed’in kemeri ile defnedildi”⁷² sözü ile onun defnedildiği mekânı bildirmiştir. Burada defin esnasında talebelerinin iki yüzden fazla hatim yaptığı da rivayet edilenler arasındadır.

B. EL-MUBHÎC Fİ’L-KIRÂÂTİ’S-SEMÂN

Eserin tam adı, *el-Mübhic fi Kirââtî’s-Semân ve Kirâati’l-A’mêş ve’bnü Muhaysin ve İhtiyâru Halef ve’l-Yezîdî*’dir.⁷³ Yazma nüshası Ankara Milli Kütüphane’de, “Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi” koleksiyonu olarak, “03 Gedik 17955” arşiv nosu ile kayıtlıdır. Dvd no olarak ise 1133 rakamı verilmiştir.

el-Mübhic fi Kirââtî’s-Seman müellifimiz Sıbtu'l-Hayyât’ın bilinen on bir eserinin en meşhuru ve önemlilerinden biridir. Müellifimiz bu eseri hocası Şerif Abdülkahir el-Abbâsî (ö. 493/1113)’den Bağdat’taki Nizamiye Medresesi’nde okuduğu bütün kıraatleri bir araya toplayarak telif etmiştir. O daha hayattayken talebeler bu eseri ondan okumuşlardır. Öldükten sonra talebeleri onu okutmaya devam etmişlerdir. Öğrencisi Ebü’l-Yemen el-Kindî (ö. 613/1233) eseri ondan rivayet eden ilk kişidir. En önemlisi de bu eser, İbnü’l-Cezerî’nin diğerleri yanında *en-Neşr fi’l-Kirââtî’l-Aşr*’ının da en önemli kaynakları arasında yer almaktadır.⁷⁴ Eserin tanıtımını uzunca yapmak bir makalenin sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle eserin tanıtımı genel olarak şöyle özetlenebilir:

Kıraat ilminin önemli temsilcilerinden olan A’mêş’in kıraati ile diğer önemli kıraatlere dair olan eser, bu yönüyle ayrı bir önem taşıdığından bu özelliği bizim bu mütevazı çalışmamızı da önemli bir konuma taşıyacaktır. Müellifin bu eseri *Kitâbü’l-İhtiyâr* adlı eserine çok yakın içerik taşımaktadır. Hatta bu iki eser bir birini devam ettiren girift konuları işlediği ve birinin diğerini etkilediği kanaatini uyandıran özelliklere sahiptir.

el-Mübhic 1981 yılında Suudi Arabistan’da İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye Üniversitesi, Uşulu’d-Din Fakültesi’nde Kur’an ve Kur’an İlimleri (el-Kur’an ve Ulûmuhû) bölümünde doktora tezi olarak çalışılmıştır. Eserin tahkikli neşrinin yapıldığı bu doktora çalışmasını Abdulaziz Ahmed İsmailî’nin

⁷¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, XV, 6.

⁷² Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, XV, 6.

⁷³ Zehebî, Semsuddin Muhammed b. Ahmed Osman (ö. 748/1374), *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, (Thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Naim), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1403/1983 VI, 241; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Müellifin ve Âsârü’l-Musannefin*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, I, 455; Carl Brockelmann; *GAL Supplement, Tarihu’l-Edebi’l-Arabî*, (Terc. Abdülhalim en-Neccâr), Kahire 1968, I, 723; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifin Terâcimü Musannaifi’l-Kütübi’l-Arabiyye*, Dâru İhyâit-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 1376/1957 VI, 86; Hacı Halife, Mustafâ b. Abdillâh el-Kastamonî, (Kâtib Çelebî) (ö. 1067/1647), *Keşfü’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, Matba’atü’l-Behiyye, İstanbul 1360/1941, II, 1582.

⁷⁴ Ebû Cenâh, "el-Hayyât", *Mevsû’atu A’lâm*, VIII, 619.

danışmanlığında, Abdulaziz Nasır es-Sebr hazırlamıştır. Eserin müellifinin adı çalışmada “Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Ma'rûf bi Sıbtîl-Hayyât el-Bağdadî el-Hanbelî” olarak belirtilmiştir.⁷⁵ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde “Sıbtu'l-Hayyât” maddesini Tayyar Altıkulaç yazmıştır. O *el-Mübhic*'i Sıbtu'l-Hayyât'ın eserleri arasında zikretmiş ancak hakkında yapılan herhangi bir çalışmadan bahsetmemiştir.⁷⁶ Burada *el-Mübhic* hakkında yapılan bir çalışmanın bulunmaması bizi bu eseri çalışmaya yönlendiren etkenlerden biri olmuştur. Araştırmalarımız sonucunda bu alanda yukarıda bahsettiğimiz tahkik çalışmasının bulunduğunu ancak tanıtıcı bir makalenin bulunmadığını öğrendik.

Bir doktora tezi olarak hazırlanan *el-Mübhic*'in bahsi geçen tahkik çalışmasının Mukaddime kısmında ana hatlarıyla şu bilgiler yer almaktadır:

Muhakkik öncelikle iki kısımda ele aldığı eseri ilk olarak genel bilgiler verdiği giriş ile başlatmış ve iki bölümde incelemiştir.

Buna göre girişte mukaddime, kıraatlerin tanımları ve dayanakları ele alınmıştır. Sonrasında muhakkikin ele aldığı konular sırasıyla şöyle özetlenebilir: Osman (ra) zamanında Kur'an'ın mevcut bir nüshadan (Hz. Ebûbekir (ra)'ın Mushaf haline getirdiği ve Hafsa validemizde olan nüshadan) çoğaltılması, kitapta takip edilen yöntem, Hz. Osman'ın istinsah edilmesini emrettiği Mushafların sayısı, resmî'l-mushafa muhalif olan okuma, şâz kıraatle okumanın hükmü, kıraatlerin tanımları, çeşitleri, faydaları, yedi sayısı ile sınırlanmasının nedenleri, kıraat vecihleri ve aralarındaki üstünlük, kıraatlerin tefsire etkisi ve müfessirlerin kıraat farklılıkları karşısındaki tutumları, ahru'f-ı seb'a hadisleri ve meşhur rivayetler, müsteşriklerin kıraatler karşısındaki tutumları, kıraatler hakkında eser veren meşhur müellifler, *el-Mübhic* adlı eserin bu kitaplar arasındaki yeri. Bu bilgilerle giriş kısmı tamamlanmıştır.

Tahkikli neşir yapılarak basılan eserde birinci bölümde yazarın hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise kitabın yazara nispeti, telif edilme sebebi, nüshaları ve kaynakları gibi konular ele alınmıştır. Tahkik çalışmasının son kısmı olan üçüncü bölümünde fihristlere yer verilmiş ve bu fihristler ayetler, hadisler, şiirler, ilimler, eserde geçen önemli mekânlar ve edebi sanatlar indeksleri şeklinde oluşturulmuştur.

Muhakkik Hz. Osman (ra)'ın istinsah ettirdiği Mushaflarla ilgili olarak bu Mushafların sayısının yedi olduğunu bunlardan ikisinin ana mushafa ait oluşunda ihtilafın bulunduğunu kaydetmiştir. Buna göre “bu Mushaflardan yedisi hakkında ittifak vardır. Bunlar Ehli Medine, Ehli Mekke, Ehli Şâm, Ehli Kûfe ve Ehli Basra Mushaflarıdır. Bunların her biri ile beraber nasıl okunacağını öğretecek muallimler de gönderilmiştir. Diğer iki Mushaf Bahreyn ve Yemen'e gönderilmiştir. Bu son ikisinin üzerinde ihtilaflar mevcuttur.”⁷⁷ Bundan sonra her bir Mushaf'ın sıhhat durumu açıklanmış ve haklarında söz söyleyenlerin eserlerinden nakillerde bulunulmuştur.

⁷⁵ Sıbtu'l-Hayyât, *el-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 10.

⁷⁶ Bkz. Tayyar Altıkulaç, “Sıbtu'l-Hayyât”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 89-90.

⁷⁷ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 3.

Ana Mushaflara muhalif okuyuşların caiz olmadığını ifade eden muhakkik buna “ وكان [امامهم] ملك يأخذ كل سفينة [صالحة] غصباً ”⁷⁸ şeklindeki İbn Abbâs’tan rivayet edilen kıraati örnek vermiştir.⁷⁹ Buradaki [امامهم] ifadesi ورائهم kelimesinin yerine yazılmış ve [صالحة] kelimesi ise ayete sonradan ilave edilmiştir.

Mushafın hattına uygun olmayan okuyuş sahih bile olsa reddedilir. Çünkü Mushafların hattında Hz. Peygamberin Cebrâil (as)’a Kur’an’ı baştan sonra iki kere okuduğu *son arzadaki* okuyuş dikkate alınmıştır. Bu önceki okuyuşları ortadan kaldırır. Ömer İbnü’l-Hattâb’ın Fatihâ’nın sonunu غير المغضوب عليهم و غير الضالين şeklinde okuduğu ve “Vallahi Kur’an’ın yedi harf üzere indirildiğini biliyorum” dediği rivayet edilmiştir. Sonra onu rivayet eden İsmail el-Kadî “bu gün birinin bu okuyuşla okuması gerekmez çünkü Mushafın hattına muhalif olan okuyuşlara dayanarak kıraat olmaz” demiştir.⁸⁰ Bu ve benzeri örneklerle ana mushafa dayanmayan okuyuşların sahih olsa bile kabul edilemeyeceği ispatlanmaya çalışılmıştır.

Eserin ikinci kısmında tahkikli metin yer almaktadır. Bu metinde önce isnadlar ele alınmış, kıraat imamlarının kısa biyografileri ile ravi ve tariklerine yer verilmiştir. Bunların her bir müellifin hocası olan Şeyh Abdülkahir’e dayandırılarak eserde tüm tarikler bir şahısta toplanmıştır. Bu kıraat açısından önemli bir mesele ve büyük bir başarıdır.

Sonra usûl konuları yer alır, bunlar idğam ve izhar, hemze, iki hemze, imâle ve tefhim bunlarla ilgili diğer alt başlıklar, tâ’ü’t-tenîs, yâ harfleri, hâ harfleri ve bu iki harfteki kıraat ihtilafları, vakıf, istiaze ve besmele ile tesmiye gibi konularından oluşmaktadır. Bu şekilde birinci kısım tamamlanır.

Eserin ikinci kısmı ferşülhuruf ve bazı konulardan oluşur. Burada ferşülhuruf Fatiha’dan başlanmak suretiyle Nâs suresine kadar verilmiştir. Bu kısım tekbir konusundaki hatime ile tamamlanmıştır. Eserin sonuna bir de Kur’an hatminin sonunda yapılacak bir dua (hatim duası) eklenmiştir.

1. *el-Mübhic*’in Kıraat Eserleri Arasındaki Yeri

Kıraat eserleri tekdüze değil çeşit çeşittir. Bunlar arasında yalnızca mütevatir kıraatleri konu edinenler vardır. Örneğin *Kitâbu’s-Seb’a, et-Teyisr* ve *el-İknâ’* gibi kıraati seb’a üzerine olanlar ve *en-Neşr* gibi Aşere üzerine olanlar hatırlanabilir.

Bazı eserler yalnızca şâz kıraatleri inceler. Örneğin İbn Hâveleyh’in *el-Muhtasar fi Şevâzi’l-Kur’an*’ı ve İbn Cinnî’nin *el-Muhteseb*’i bunlardandır.

Başka bir tür olarak kıraat eserleri arasında mütevatir ve şâz olan kıraatleri karşılaştıran eserler de vardır. *el-Mübhic* bu türden bir eserdir. Yine *İthâfu*

⁷⁸ Ayetin doğrusu وكان ورائهم ملك يأخذ كل سفينة غصباً ... şeklindedir ve “... Onların arkasında her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı (18/Kehf 79) anlamına gelmektedir.

⁷⁹ Sibtu’l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 10.

⁸⁰ Bkz. Sibtu’l-Hayyât, *el-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 10. Burada muhakkik Eş’arî’nin *el-İbane* adlı eserini kaynak göstermiştir. Ancak tercüme edilen bu kitabı baştan sona taradıysak da böyle bir ifadeye rastlamadık. Bkz. Eş’arî Ebu’l-Hasan İsmail el-Kadî, *el-İbane an Usûli’l-Diyâne*, (Dinin İnanç İlkeleri), (Trc. Mustafa Çevik), İslamiyât, 1. Baskı, Ankara 2005.

Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbeati'l-Aşer bu türden esereler arasında sayılmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız *el-Mübhic* meşhur dokuz kıraati içermektedir. Bunlar kıraati seb'a, Yakup ve diğeri Halef'in seçtiklerinden oluşan kıraatlerdir. Bunlardan Medine imamı olan Ebû Cafer kitabın incelediği kıraatler arasına dâhil edilmemiştir. Bunlardan başka eserde, şâz kıraatlerden A'meş, İbn Muhaysin ve seçtikleri ile el-Yezîdî'nin kıraatleri de yer almaktadır. Esere kıraati erbe'ati aşerede yer alan Hasan Basrî rivayeti de alınmamıştır. Bunun sebebi o kıraatin de Mekkî kıraatler arasında sayılması olabilir.

el-Mübhic'de mütevatir ve şâz kıraatlerin bir araya toplanmış olması onun kıraat eserleri arasındaki yerini ve önemini de ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda bu eserin birçok kıraat rivayeti ve tariklerini de içermesi anlamına gelir ki bu da onun diğeri bir önemli yönüdür.

Eserde sunulan kıraatler vecihleri arasında bazı durumlarda kıraate dair vecihlerin birkaç ilim alanına dair etkilerinden bahsedilmesi *el-Mübhic*'i kurrâ, müfessirler ve nahivciler arasındaki değerini çok açık bir şekilde artırmıştır.⁸¹

2. *el-Mübhic*'in Sıbtu'l-Hayyat'a Ait Oluşu (Nispeti)

Aslında böyle bir nispet konusuna değinmek bile belki de gerekli görülmecektir. Çünkü kendisinden sonra *el-Mübhic*'i kaynak olarak kullanan her müellif bu eserin Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî'ye ait olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda onun hayatından bahseden tercüme ve tabakât kitaplarının tamamı eserin müellifimize ait olduğunu tescil etmişlerdir. Bu konuda hiçbirinden ihtilafı bir bilgi gelmemiştir. Müellifin hayatını ele alan her kaynakta eserleri arasında mutlaka onun bu kitabı da zikredilmiştir.⁸²

3. Eserin Yazılma Sebebi

el-Mübhic'i yazma sebebini bizzat müellifimizin kendisi eserinde zikretmiştir. Buna göre eseri yazmasının iki belirgin sebebi vardır.

Birincisi, kıraati seb'a imamlarının kıraatini İbn Muhaysin, Ameş, Yakub, Halef ve Yezîdî'nin kıraatleri ile karşılaştıran bir kitaba çok ihtiyaç duymasıdır.

İkincisi, hocası Ebu'l-Fadl Abdülkâhir b. Abdüsselam b. Ali el-Abbâsî'den okuduğu kıraatleri bir araya toplamış ve bu kıraatlerin tamamının isnadını hocasına kadar kaydetmiştir. Başkasından aldığı kıraatleri bu kayıtlara karıştırmamıştır. Böylece isnatları hocasında birleştirmiş ve aldığı tüm rivayetleri bir araya toplayabilmiştir.

Eserini yazma sebebini o şöyle ifade eder:

“Bu eseri yazmaktaki amacım Mekkî rivayetleri bir araya toplayıp belirlemek ve bu ilmi (kıraat) elde etmek isteyenleri gayelerine ulaştırmak idi.”⁸³ Bu müellifimizin kendine ait olan özel sebebidir. Zikrettiği bu amaca ulaşmak için elbette eseri telif etmiş ise bu ancak bir sebep olabilir. Ancak bunun başka bir

⁸¹ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 29.

⁸² Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 62.

⁸³ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 63.

sebebi daha vardır. O bir başka yerde eseri telif etmesinin asıl sebebini açıkça beyan etmiştir:

“Burada sorulan sorulara cevap verdim. Amacı olanları amaçladıkları şeye ulaştırdım. Bununla tedvin edilmemiş olanı bildirmeyi kastettim. Yine bu ölçüde bulunamayanı bulmayı amaçladım.”⁸⁴ Görüldüğü gibi müellif eserinde defalarca bu eseri telif etme sebebini zikretmiş ve bunun da genel bir ifade ile “yukarıda sayılan kıraat ihtilaflarını bir araya toplayıp bunları elde etmeyi amaçlayanın işini kolaylaştırmak”⁸⁵ olduğunu beyan etmiştir.

4. el-Mübhic’in Yöntemi ve Ele Alınan Bazı Konulara Örnekler

Yöntem konusu ile alakalı olarak da müellifimiz eserin mukaddimesi ile bazı konuların başlangıcında bilgi vermiştir. Buna göre önce sunulmasını gerekli gördüğü isnatların tümünü her bir imam ve ravisi için ayrı ayrı vermeye gayret etmiştir. Müellif böylece isnatlarla başlamış ve tariklerle rivayetleri burada on ikiye varan kıraatlere kadar zikretmiştir. İsnad bölümünün sonunda bu isnatların sayısının Kârzî’nin isnadı gibi bazı zayıf isnadlarla birlikte rivayet ve tariklerin toplam yüz on dokuza ulaştığını ifade etmiştir.

Müellif buradaki isnadları verilen kimselerin idğam, izhar, lîn, imale ve tefhîm, harekeli ve sakin olduğu durumlarda yâ harflerinin çeşitleri, bir veya iki kelimedede birlikte veya ayrı ayrı gelen hemzenin tahkik ve tahfifi, bunlarda önceki imamlardan gelen ihtilaflar gibi konulardaki kıraat farklılıklarının dayanakları bu isnatlar sayesinde bilinsin diye bunları zikretmiştir.

Yine uygulamasında tek kalan Hamza’nın hemzenin tahfifi konusu ile hemzeler üzerinde durulmasındaki kendine özgü okuyuşlarını vermiştir.

Aynı şekilde Verş’in ötreli mimler, hâ harfleri, revm, işaret, med ve kasr ile ilgili uygulamalarını da ele almıştır.

Ferşülhuruf kısmında imamların mushaf tertibine göre okudukları farklı rivayet ve tarikleri (Mekke, Medine, Basra, Kûfe ve Şam’dan oluşan) beş şehirdeki meşhur imamlardan her birinin ismi, şehri ve tarik veya rivayetini zikretmek suretiyle görüşlerini incelemiştir. Bu imam ve ravilerin her birini onlar hakkındaki ihtilaf ayette geldikçe zikretmiştir.

Burada ilk olarak okuyuş şekillerini kurrânın ferşülhurûf diye isim verdiği her bir ihtilafı ele alırken Hz. Osman mushafına uygun olmasına dikkat etmiştir. Çünkü kıraatin sıhhat şartlarından biri onun ihtimâlen bile olsa Mushafın yazısına uygun olmasıdır.

İhtilafın ilk geçtiği yerde kendisi ile birlikte başka yerlerdeki benzerlerini de göstermiştir. Örneğin İbn Muhaysın’ın *بذبحون* kelimesini⁸⁶ yâ’nın fethası, zâl’in

⁸⁴ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 63.

⁸⁵ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 63.

⁸⁶ 2/Bakara 49.

sükûnu ve bâ'nın fethası ve tahfîfi ile okuduğunu ifade ettikten sonra İbrahim ve Kasas⁸⁷ surelerinde de böyle yaptığını eklemiştir.⁸⁸

İhtilafların geçtikleri diğer yerlerde kurrânın isim ve ihtilaflarını tekrarlamak yerine müellif daha önce şu ayette beyan ettik diyerek o ayete müracaat edilmesini istemiş ve aynı isimleri yeniden vermeyip tekrarlardan kaçınmıştır. Örneğin بغفل عما تعملون ayeti ile ilgili olarak bu kıraatteki ihtilafları ayrı ayrı açıklamamış daha önce geçtiği yerlere müracaat edilmesini söylemiştir.⁸⁹ Çünkü müellif bu ayetteki tâ harfini yâ okuyanları orada beyan etmiş ve aynı şeyi her defasında tekrar etmemiştir. Bir diğer örnek şöyledir. “تخرجون ifadesini Ameş, Hamza, Kisâî, Halef, İbn Zekvân ve Yakup tâ'nın fethası ve râ'nın ötresi ile okumuşlardır. Rûm ve Zuhruf surelerinde bu konuyu zikrettik”⁹⁰ ifadeleri ile tekrar isimleri saymadan aynı konuyu belirtmiştir.

Bir ifadenin farklı bir vecihle okunmasında kurrânın üzerinde ittifak ettikleri kelimeyi ilk geçtiği yerde zikretmiş aynı şeyi sonrakilerde tekrarlamamıştır. Örneğin “فيل ifadesinde Hişam, Velib b. Müslim, İbn Amir'den tüm rivayetler ve Ameş'ten Şenebûzî ile Yakup'tan Ruveys nerede gelirse gelsin ق harfindeki ötreği işmâm ile okumuşlardır.”⁹¹

Bir ayette benzer ihtilafın bulunduğu konu eğer Kur'an'da çok fazla tekrar ediyorsa bunu ilk geldiği yerde etraflıca açıklamış ve Kur'an'da geçtiği sayıyı vermiştir. Örnek: “İbn Kesîr ve İbn Muhaysın عما يعملون şeklinde okudular. Bu ifade yâ harfi ile Kur'an'da yetmiş dört ayette geçmektedir.”⁹²

Müellifimiz isimleri ifade ederken bazen onları yukarıdaki örneklerde geçtiği gibi ayrı ayrı zikretmiş bazen de şehirlerini söyleyerek topluca zikretmiştir. Yine bir iki isim sayıp “el-bâkûn” ifadesiyle diğerlerini topluca ifade etmiştir. Bu ifadeyi bazen, şehir veya isim vererek açıklama yoluna gitmiştir. Örnek: “Ehli Kûfe يكذبون ifadesini yâ'nın fethası, Kâf'in sükûnu ve zâl'in tahfîfi ile okudu. Diğerleri (el-bâkûn) ise yâ'nın ötresi, Kâf'in fethası ve zâl'in şeddesi ile okudular. Bunlar Ehli Hicaz, İbn Amir ve Ehli Basra'dır.”⁹³ Görüldüğü gibi burada önce isim zikretmiş, ardından diğerleri diye topluca geriye kalan kurrayı kastetmiş sonra da bunlardan kimleri kastettiğini bir ikisinin ismini vermekten başka yine şehirlere nispetle ifade etmiştir.

⁸⁷ 14/İbrahim 2, 28/Kasas 4.

⁸⁸ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 362. Diğer örnekler için bkz. age, II, 351 ve 363.

⁸⁹ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 375. Ayrıca bkz. age, II, 392.

⁹⁰ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 69. Bu ifade 7/Arâf 65. ayette geçmektedir. Diğerleri ise 30/Rûm 19 ve 43/Zuhrûf 11 ayetleridir. Bu ayetlerin eserde geçtiği yerler için bkz. age, II, 682 ve 731.

⁹¹ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 353.

⁹² Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 376.

⁹³ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 351-352. Buradaki ifade 2/Bakara 10'da geçmektedir. Diğer örnekler için bkz. age, 381, 391, 392 vb.

Kıraatleri açıklarken bezen Lugat kitaplarında geçen kalıplarda olduğu gibi fiil ya da ismin veznini vermiştir. Örnek: “Hamza ve Ameş أسرى şeklinde فعلى vezni üzere okudular.”⁹⁴

Bazı yerlerde sure isimlerini zikrederken şu an bizim kullandığımız isimlerden başkaları ile onları ifade etmiştir. Örneğin: “Fussilet suresi için (Mesâbih suresi), Rahman suresi için (Rafrat suresi), Meâric suresi için (Vâki’ suresi) ve İsrâ suresi için (İsrâil suresi) ifadelerini kullanmıştır. Onun böyle farklı isimler kullanmasında herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü sure adları kesin belirli değildir. Bunların adları şudur diye bir kayıt yoktur.

Müellifimiz bir kısım yerlerde rivayeti ifade ettikten sonra o kıraati kimden okuduğunu o hocasının ismini zikrederek belirtmiştir. Örneğin: “Kârzînî Ebû Amr ed-Dûrî’ye bütün imale tariklerini okuduğunu söyledi. Ancak o Muhammed b. Ali ed-Darîr, İbn Yessâr, Hasen b. Abdülvehhab ve Ahmed b. Ferec tariklerini okumamıştır. Ben Ebu’l-Ferec eş-Şenebûzî’ye bu bu tarikleri okudum.”⁹⁵

Başka eserlerin tekrarladığı bir takım konuları müellifimiz tekrar ile değil geçtiği yerlere göndermeler yaparak verir. Böylece kitabın içeriğini fazlalaştırmamış olur. Örnek: “İki hemze bahsinde buradaki ihtilaf geçmişti. Orada tahkik, telyîn veya terk ile okunması konuları verilmişti.”⁹⁶

Müellifimiz bazı yerlerde diğer eseri olan *Kitâbü'l-İhtiyâr*'a gönderme yapmıştır. Ancak bu ifadeleri muhakkik aramasına rağmen *Kitâbü'l-İhtiyâr*'ın yazmalarında bulamadığını ifade etmiştir. Örnek: “Bunların sayılarını *Kitâbü'l-İhtiyâr*'da surelerin tertibi üzere saydım.”⁹⁷ “Bunda bulunan örnekleri ben *Kitâbü'l-İhtiyâr*'da saydım.”⁹⁸ Bunlarla ilgili yaptığımız araştırmada muhakkikin araştırıp bulamadığı ilk örnekte geçen yeri *Kitâbü'l-İhtiyâr*'ın Süleymaniye nüshası olan yazmasında bulduk.⁹⁹

Kıraat vecihleri arasında bazen müellif tercihte bulunmadan nahiv yönü ile uygun olan rivayeti almıştır. Bu türden vecihleri diğer bazı kurra ya da müfessirler tercih etmemiş olsalar da müellifimiz bu vecihleri almakta bir sakınca görmemiştir. Örnek: “İbn Muhaysın ve Ehli Basra واذا واعندا ifadesini elif'siz okumuşlardır. Diğerleri bunları ayn harfinden önce bir elif ile okudular. Böylece fiili muvâ'ade şeklinde almış oldular.”¹⁰⁰

⁹⁴ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 373. Bu kelime 17/İsra 1. ayettedir.

⁹⁵ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 366. Diğer örnek için bkz. age, 590.

⁹⁶ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 351. Diğer örnekler için bkz. age, 367, 668, 370, 373 vb.

⁹⁷ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 356, 359.

⁹⁸ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 361. Diğer bir örnek için bkz. age, 390.

⁹⁹ Sıbtu'l-Hayyât Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah Ebu'l-Muhammed el-Bağdâdî, (ö. 541/1046), *el-İhtiyâr fi Kırrâti'l-Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, El Yazması, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa 10, İstanbul tsz, vr. 58a. Muhakkik tahkikinde *Kitâbü'l-İhtiyâr* yazmalarının Mısır ve Suriye nüshalarını kullanmış ve İstanbul ile İzmir nüshalarını dikkate almadığı için belki de onlarda bundan dolayı bulamamış olmalıdır. Elimizde bu eserin Süleymaniye ve İzmir nüshaları bulunduğu ve Mısır ile Suriye nüshaları bulunmadığı için bunu doğrulayamadık.

¹⁰⁰ Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), II, 362. Diğer örnekler için bkz. age, 367, 370.

İki eser arasındaki bir diğer fark, ilk eser (*el-İhtiyâr*) beş ilim merkezinin imamları olan kıraati aşera imamlarının ihtilaflarını içermekte iken, diğeri (*el-Mübhic*) Sıbtu'l-Hayyât'ın hocası Şeyh Abdülkahir'den rivayet ettiği rivayetlerin yekününü içermektedir. Bu konuda o *el-Mübhic*'in mukaddimesinde “burada dayanağımız Hocamız İmam Şerifü'l-Emced Ebu'l-Fadl Abdülkahir b. Abdüsselam'dır... İsnatlarım bir bütün olsun ve rivayetleri derli toplu olsun diye ona dayandırdım ve rivayetlerimi kendilerinden kıraat okuduğum diğer kimselerden ayrı olarak sadece ona has kıldım. Bununla da Mekkî rivayetleri belirlemeyi kastettim.” demiştir.

Kitabü'l-İhtiyâr'ın telifi *el-Mübhic*'den öncedir. Böylece ilk telif edilen eser, ikincisine bir basamak teşkil etmiştir. Bir eserin ardından diğeri yazmak bir tekâmül oluşturacağından birinci ikinciyi kuvvetlendirmiş ve başka bir esere göre daha mükemmel kılmıştır.

el-Mübhic'de kıraat imamlarının biyografileri de bulunur. Bu sebeple İbnü'l-Cezerî eseri *Gâyetü'n-Nihâye*'sinin kaynakları arasına dâhil etmiştir.

Son olarak açıkça belirtilmese de işlenen konular ve rivayetlerdeki benzerlikler sebebiyle birinci eserin (*el-İhtiyâr*) ikincinin (*el-Mübhic*) kaynaklarından biri olduğu söylenebilir.¹⁰⁶

6. *el-Mübhic*'in Yazma Nüshaları

İlk nüsha Ebu'l-Feth b. Ebi'l-Muammer b. El-Mubârek el-İrâkî'nin hicrî 626 yılında istinsah ettiği yazma nüshadır. Nüshanın mikrofilminde yazma eser numarası; Kıraatler 75 olarak verilmiştir. Bu müellif nüshasından kopyalanan bir yazmadır. Bu nüsha İlmî Araştırmalar Merkezi Kıraat 145 no ile Camiatü'l-İslamiyye'de saklanmaktadır. Buradaki kayıt mikrofilmdir. Asıl nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Feyzullah Efendi 523 no ile İstanbul'da bulunmaktadır. Nüsha Melik Suud Üniversitesinde 547 no ile kayıtlıdır. Varak sayısı 675 ve her bir sayfa 15 satırdan müteşekkildir. Eserin ebatları 17 X 13 cm'dir.

İkinci nüsha Mahmut b. Ömer'in hicrî 837'de yazdığı kopyadır. Bu nüsha da müellif nüshasından nakil yapılmış, oldukça eski bir yazmadır. Varak sayısı 133 olan eserin ve sayfalarında 23 satır bulunmaktadır. Nüshanın ebatları 15 X 23 cm'dir. İmam Muhammed b. Suud Üniversitesinde Merkez Kütüphanede 1072 no ile kayıtlıdır. Burada toplam 649 varak mevcut, diğerleri eksiktir. Bu nüshanın bir kopyası Daru'l-kütübi'l-Mısriyye'de 681 no ile kayıtlıdır. Buradaki nüsha 411 sayfa ve 21 satırdan oluşmuştur.

Üçüncü nüsha Mustafa b. Hasan b. Yakup tarafından hicrî 1147 senesinde istinsah edilmiştir. Bu nüsha her biri 29 satırdan oluşan 147 varak ve 17 X 10 cm ebatlarındadır. Dâru'l-kütübi'l-Vataniyye'de Talat 177 no ile ط harfinde kayıtlıdır.

Dördüncü ve son nüsha hicrî 1195'te Mustafa b. Yakup nüshasından istinsah edilen kopyadır. Melik Suud Üniversitesi'nde 2799 no ile kayıtlıdır. Eserin varak

¹⁰⁶ Sıbtu'l-Hayyât Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah Ebu Muhammed el-Bağdâdî, *el-İhtiyâr fi Kırrâti'l-Aşr*, (Thk. Abdülaziz b. Nâsır es-Sebr), Riyad 1417/1996, I, 36-37.

sayısı 135 olarak verilmiştir. Sayfaların her biri 27 satırdan oluşmaktadır. Yazma 16 X 20 cm ebatlarındadır. Rumuzu س harfidir.¹⁰⁷

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sıbtu'l-Hayyât el-Bağdâdî (464/1072-541/1147), Hicrî V. yüzyılın son yarısı ile VI. yüzyılın (X. ve XI. yy.) ilk yarısında Bağdat'ta yaşamış önemli bir ilim adamıdır. O ilim ve maneviyat ortamında yetişmiş, ünü ve etkisi zamanını aşmış bir şahsiyettir. Sıbtu'l-Hayyât'ın bıraktığı ondan fazla eseri çağları aşarak onu günümüze taşımıştır. Eserleri arasında bazıları kıraat alanının temel eserleri arasında yer aldığı için kıraat alanında çalışma yapan hiç kimse kendisinden müstağni kalamamaktadır.

X. ve XI. yüzyılda müellifin bulunduğu bölge olan Bağdat çeşitli siyasi karışıklıkların ve ilmi gelişmelerin yaşandığı bir yer olmuştur. Hilafet merkezi olması, hızlıca gelişmesi ve askerlerle idarecilere yer ayrılması bu yerleşim bölgesini önemli bir ticari, siyasi, ilmi ve askeri bir merkez haline de getirmiştir.

Onun en önemli eseri olarak gösterilen *el-Mübhic* sağlam bir telif, birbiri ile uyumlu bölüm ve alt bölümlere sahip ve üretilmiş bir madendir. Kitap latif bir mukaddime ile başlayıp, devamla kıraatleri bu kitapta yer alan Kurrâ'nın isimleri veriliyor.

Müellif isnatları, imamların hayatlarını, ravi ve tariklerini bu kitapta ayrı ayrı zikretmiştir. Her bir kâriden başkasının bahsetmediği şekilde bahsedip, kendilerine müracaat etmek için başka bir kaynağa ihtiyaç bırakmamıştır.

Kıraat alanında eser telif etmek isteyenleri kendine çeken ve zaruri olarak kendisine dayanmak zorunda bırakacak şekilde kıraatlerdeki rivayetleri tarikleri ile vermiştir. Bunları kendi hocalarından okuduğu şekilde vermiş ve başka bir ziyade yapmamıştır. Bu da onun eserini özgün kılmış, kendi hocalarının her birinin isnadını Hz. Peygambere kadar ulaştırdığı için de eserine aldığı rivayetleri sağlamlaştırmıştır.

Böylece kendinden kıraat ilmini alacakları etrafına toplamış ve hocalarından aktardığı her rivayeti alınması ve dinlenmesi arzu edilir hale getirmiştir.

Bu eserinde tüm rivayetleri hocası Şeyh Abdülkahir'de toplamış, sonra onun hocası el-Kârzînî, sonra sırayla ayrı ayrı tüm rivayet ve tarikleri belirli şahıslarda bir araya getirmek suretiyle Hz. Peygambere ulaşan isnadı oluşturmuştur. Böylece hem sağlam bir isnat oluşturmuş hem de tüm rivayetleri hocası Şeyh Abdülkahir'de toplayarak kıraat tarihinde önemli bir şeyi gerçekleştirmiştir. Bu dağınık olan isnatları sağlam bir rivayet ve tarikle başlangıcından çok sonraları (6 yy.) bir araya toplama ameliyesidir. Bu sadece o dönem için değil bu gün için de çok önemlidir. Kendisinden önce tümünü böyle bir şahısta toplayan ikinci bir müellif yoktur.

Kıraate dair usül konuları zamanına kadar bu alanda yazılan kıraate dair kitaplara göre daha doyurucudur. Tüm usül konularını içermesi, usül konusuna dâhil edip etmemekte başka eserlerin tereddüt ettiği (idğamı kebîr, kıraat imamlarının tilavet keyfiyeti ve tecvide dair bazı görüşleri ve ravilerin imamlarına

¹⁰⁷ Geniş bilgi için bkz. Sıbtu'l-Hayyât, *El-Mubhic*, (Tahkikli metin), I, 97-98.

muhalif okuyuşları vb.) konuları da kendinde bulundurması bunu kanıtlamaktadır.

Konuları tafsilatlı bir şekilde açıklaması, âlimlerin görüşlerindeki delilleri aktarması onu önemli kılan bir başka gerekçedir.

Ferşülhuruf kısmında geniş ele alınması gereken kısım yeterince geniş tutulmuş, bir yöne değinilmesi gerekiyorsa o veçhe belirtilerek tekrar ve ayrıntılara girilmemiştir.

Son olarak *el-Mübhic* dokuz kıraati içeren önemli bir eserdir. Burada kıraati seb'anın yanında sahih kıraatlerden Yakup, İhtiyâru Halef ve şâz kabul edilen kıraatlerden İbn Muhaysin, Ameş ve İhtiyâru Yezîdî ele alınmış böylece eser benzerlerinden ayrılmıştır.

el-Mübhic'in kıraat kitapları arasında önemli bir yere sahip olması kendisinden sonra onu kaynak olarak kullanmaktan müstağni kalamayan meşhur eserlerden de anlaşılır. Bunlar arasında en meşhur olanı İbn Cezrî'nin *en-Neşr fi Kırââtî'l-Aşr* adlı eseridir. Bu eserde *el-Mübhic*'den çok fazla sayıda rivayette bulunulmuş ve hemen her konuda en son görüş olarak İbnü'l-Cezerî'nin bu eserdeki ifadesi ile "Sahibü'l-Mübhic" in görüşü verilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLMELİK el-ENSÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Evsî el-Merâkişî (ö. 703/1303), *es-Seferu'l-Hâmis min Kitâbi'z-Zeyl ve't-Tekmileti li Kitâbi'l-Meusûl ve's-Sıla*, (Thk. İhsan Abbas), Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1965.
- ALTIKULAÇ, Tayyar; "Sıbtu'l-Hayyât", *DİA*, XXXVII, 89-90, İstanbul 2009.
- CEZZÂR, Fikrî, *Medahilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmi'l-Arab hattâ Âme 1215/1800*, Riyad 1992.
- ed-DÛRÎ, Abdülazîz; "Bağdat", *DİA*, IV, 426-431, İstanbul 1992.
- EBÛ CENÂH, Sâhib Cafer; "el-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali", *Meusû'atu A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Üdebâ el-Arabi'l-Müslimîn*, I-XIII, Beyrut 2005.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan İsmail el-Kadî; *el-İbâne an Usûl'd-Diyâne, (Dinin İnanç İlkeleri)*, (Trc. Mustafa Çevik), İslamiyât, 1. Baskı, Ankara 2005.
- HACI HALİFE, Mustafâ b. Abdillâh el-Kastamonî, (Kâtib Çelebî) (ö. 1067/1647); *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Matba'atü'l-Behiyye, İstanbul 1941.
- el-HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Yakût; *Mu'cemü'l-Üdebâ'*, Dâru'l-Fikr, Kahire 1980.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebubekir Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed Mehdi (ö. 463/1070); *Tarihu Bağdat*, (Dirâse ve Thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997.
- İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah (ö. 571/1175); *Tarihu Dimeşk*, (Thk. Amr b. Gurâmetu'l-Amravî), Daru'l-Fikr, Dimeşk 1995.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire 1932.
- İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406); *el-İber*, I-VII, Beyrut tsz.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Büyük İslam Tarihi, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul tsz.
- İBN MÂKÛLÂ, Sa'dü'l-Melik Ebû Nasr Ali b. Hibetullah b. Cafer (ö. 475), *el-İkmâl fî Raf'il-İrtiyâb 'ani'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif fî'l-Esma ve'l-Küney ve'l-Ensâb*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1990.
- İBN NUKTA, Muhammed b. Abdulğani b. Ebi Bekir b. Şücâ' Mu'înüddin Ebubekir el-Hanbelî el-Bağdâdî (ö. 629/1231), *et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvâtis-Süneni ve'l-Mesânîd*, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1988.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Ebu'l-Mehâsîn Cemaleddin Yusuf b. Tağrîberdî Yaşbûğavî ez-Zâhirî (ö. 813/1411), *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, (Thk.: Muhammed Hüseyin Şemseddin), (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut 1992.

- İBNÜ'L-CEVZÎ el-Hafız Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem, (Atâ)*, Haydarabâd 1936.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, el-Hafız Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Menâkibü'l-İmâm Ahmed*, Bağdat 1921. (Eserin tahkikli neşri Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî tarafından Riyad 1990'da yapılmıştır.)
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233); *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1991.
- İBNÜ'L-İMÂD, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şüzürâtü'z-Zeheb*, (Thk. Abdülkâdir el-Arnaût ve Mahmûd el-Arnaût), Beyrut 1995.
- İBNÜ'L-KIFTÎ, Ebü'l-Hasen Ali b. Yusuf el-Kiftî (ö. 646/1248); *İnbahu'r-Ruvât 'ala Enbai'n-Nühât*, (Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire 1986.
- İBNÜ'L-MÜSTEVFÎ, el-Mubârek b. Ahmed b. el-Mubarek b. Mevhûb el-Lahmî el-İrbilî (ö. 637/1239); *Târîhu İrbîl*, (Thk. Sâmî b. Seyyid Hummâs es-Sakkâr), Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, Irak 1980.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza; *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimü Musannaifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1957.
- en-NEHHÂL, Mahmud b. Abdülfettâh; *İthâfü'l-Mürtakî bi Terâcimi Şüyûhu'l-Beyhakî*, Dâru'l-Meyman li'n-Neşr ve't-Tevzî', (Mustafa Abîd tarafından sunulmuş, Ferîku'l-İlmî li meşrû'î mesu'ti Câmî'ussünne'de zabt ve tetkik edilmiştir.), 1. Baskı, Riyat 2008.
- ÖZBEK, Ömer, *Sıbtu'l-Hayyât'in el-İhtiyâr fi Kirâati'l-'Aşr Adh Eserinin Kiraat İlmî'ndeki Yeri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dnş. Prof. Dr. Erdoğan Pazarbaşı), EÜSBE, Kayseri 2015.
- ÖZCAN, Abdülkadir; "Ayyâr", *DİA*, İstanbul 1991.
- RÛMÎ, Şihâbuddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevî (ö. 626/1228); *Mu'cemu'l-Üdebâ (İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*, (Thk. İhsan Abbâs), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, I-VII, Beyrut 1993.
- es-SAFEDÎ, Selahattin Halil b. Eybek b. Abdullah (ö. 764/1362), *El-Vâfi bi'l-Vefâyât*, (Thk. Tahir el-Arnâvut, Türkî Mustafa), Dâru İhyâi't-Turâb, Beyrut 2000.
- es-SEM'ÂNÎ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *et-Tahbîr fi'l-Mu'cemi'l-Kebîr*, (Thk. Münire Naci Salim, Riassetü Divani'l-Evkâf, Bağdat 1975.
- SIBTU'L-HAYYÂT, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmet el-Bağdâdî (ö. 541/1147); *Kitâbü'l-İhtiyâr fi'htilâfi'l-Aşerati Eimmeti'l-Emsâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, El Yazması, Köprülü 10, İstanbul tsz.
- SIBTU'L-HAYYÂT, Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah Ebû Muhammed el-Bağdâdî (ö. 541/1147); *el-Mubhic fi Kirâati's-Semân* (Yazma eserden

- Tahkikli Neşir, Haz. Abdülaziz Nasır Sebr, Doktora tezi) İmam Muhammed Suud el-İslâmî Üniversitesi, Din İlimleri ve Arap Dili Fakültesi, Riyad 1984.
- SIBTU'L-HAYYÂT, Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah Ebu Muhammed el-Bağdâdî, *el-İhtiyâr fî Kırâati'l-Aşr*, (Thk. Abdülaziz b. Nâsır es-Sebr), Riyad 1996.
- ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Osman (ö. 748/1374); *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1997.
- ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed Osman (ö. 748/1374); *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, (Thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Naim), Müesse-setü'r-Risâle, Beyrut 1983.
- ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Osman b. Kaymaz (ö. 748/1374); *Tezkiratü'l-Huffâz*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1998.
- ZİRİKLÎ, Hayruddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dimeşkî; *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi'l-Melâyin, 15. Baskı, Ayar 2002.